

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МЕДИКО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кафедра психології

НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА

«Історія психології»

Лекція 3. Предмет, завдання і методи історії психології.

Історія психології – одна із небагатьох навчальних дисциплін, яка синтезує знання окремих галузей і проблем психології. З одного боку, її зміст – це ті знання, які були отримані з інших курсів – загальної, вікової, соціальної психології, тощо. З іншого боку, історія психології дозволяє привести ці знання в систему, зрозуміти логіку становлення психології, причини зміни її предмету, основної проблематики.

Значення даної дисципліни полягає в тому, що зміст цього предмету, по суті, є основою культури, необхідної для психологів в будь-якій галузі і діяльності.

Історія психології вчить не тільки фактам, але і мисленню, вмінню зрозуміти і адекватно оцінити окремі психологічні явища і концепції. Аналіз різних підходів до психіки допоможе набути неідеалізований, недогматичний погляд на різні теорії, навчить мислити об'єктивно і неупереджено, знаходити реальні переваги і недоліки як абсолютизованих теорій, так і нових, модних нині. Вивчення курсу дозволить усвідомити складний шлях, пройдений психологією в пошуках нових, більш повних і об'єктивних знань про психологію, про проблеми, які були вирішені, і котрі ще вимагають свого вирішення.

Розуміння того факту, що психологія не має єдиного, правильного і остаточного вирішення всіх проблем, допоможе сформувати установку на перенесення отриманих знань у власну наукову і практичну

діяльність, допоможе більш об'єктивно розібратись у різноманітності наукових шкіл і течій, які існують у сучасній психологічній науці.

Історія психології вивчає закономірності формування і розвитку поглядів щодо психіки на ґрунті аналізу різних підходів до розуміння її природи, функцій і генезису. Як відомо, психологія пов'язана надзвичайно різноманітними зв'язками з різними галузями науки і техніки. З самого початку свого виникнення вона була орієнтована на філософію і протягом декількох століть фактично була одним із розділів цієї науки. Зв'язок з філософією не припинявся протягом усього періоду існування психології як науки, то послаблюючись (як на початку ХІХ ст.), то знову посилюючись (як в середині ХХ ст.).

Не менший вплив на психологію здійснював і продовжує здійснювати розвиток природознавства і медицини. Одночасно в працях багатьох психологів чітко простежується зв'язок з етнографією, соціологією, теорією культури, мистецтвознавством, математикою, логікою, мовознавством. Тому в історії психології аналізуються її зв'язок з іншими науками, їх впливом однієї на іншу, зв'язок, який змінився в процесі розвитку психологічної науки, хоча пріоритетне значення філософії і природознавства залишилося незмінним.

Зрозуміло, що змінювалися і погляди на предмет психології, на методи вивчення психіки, її зміст. Аналіз цих змін також є предметом дослідження історії психології.

Методи, які використовують в історико-психологічних дослідженнях, природно, відрізняються від методів загальної психології. В історії психології не можна застосувати практично жодного із основних методів психологічної науки – ні спостереження, ні тестування, ні експерименту тощо. Галузь застосування цих методів обмежується тільки вузьким колом сучасних, для історії психології, вчених і сучасним станом актуальних для цього часу проблем, в той час як вік психологічної науки вимірюється століттями.

Тому вчені, які займаються історією психології, розробляють власні методи досліджень або запозичують їх із суміжних дисциплін – наукознавства, історії, соціології. Ці методи адекватні завданню не тільки відтворення історії розвитку окремого психологічного напрямку, але і включення його в загальний контекст психологічної науки, історичної ситуації і культури.

Згадаємо, що метод (від грец. *methodos* – шлях дослідження, теорія, вчення) – це спосіб досягнення будь-якої мети, рішення конкретного завдання; сукупність прийомів і операцій практичного або теоретичного опанування (пізнання) дійсності.

В історії психології зокрема використовуються такі методи:

- **історико-генетичний метод**, згідно якому вивчення ідей минулого неможливе без врахування загальної логіки розвитку науки в певний історичний період;
- **історико-функціональний метод**, завдяки якому аналізується спадковість висловлених ідей;
- **біографічний метод**, завдяки якому можна виявити можливі причини і умови формування наукових поглядів вченого;
- **метод систематизації** психологічних знань, висловлювань, ідей;
- **метод категоріального аналізу**, який дозволяє вивчення розвитку психологічного пізнання як діяльності, елементами якої виступають конкретно-наукові категорії, що відтворюють різні сторони психічної реальності.

Джерелами для історії психології служать передусім праці вчених, архівні матеріали, спогади про їх життя і діяльність, а також аналіз історико-соціологічних матеріалів і навіть художньої літератури, які допомагають відтворити дух певного часу.

У своєму розвитку психологія пройшла декілька етапів.

Донауковий період закінчується приблизно в **VII – VI ст. до н.е.**, тобто до початку об'єктивних наукових досліджень психіки, її змісту і функцій. В цей період уявлення про душу ґрунтувались на багаточисельних міфах і легендах, на казках і первісних релігійних віруваннях, які зв'язують душу з певними живими істотами (тотемами).

Другий, **науковий період починається** на межі **VII – VI ст. до н.е.** Психологія в цей період розвивалась в рамках філософії, а тому цей період отримав умовну назву філософського періоду. Також певною мірою умовно встановлюється і його тривалість – до появи першої психологічної школи (асоціанізму) і визначення власне психологічної термінології, відмінної від прийнятої у філософії або природознавстві.

У зв'язку з умовністю періодизації розвитку психології, природної практично для будь-якого історичного дослідження, виникають різні

точки зору при визначенні часових меж окремих етапів. Іноді появу самостійної психологічної науки пов'язують зі школою В. Вундта, тобто з початком розвитку експериментальної психології.

Проте психологічна наука визначилась як самостійна значно раніше, з усвідомленням власного предмету, унікальності свого положення в системі наук як науки і гуманітарної, і природознавчої одночасно, яка вивчає і внутрішні і зовнішні (поведінкові) прояви психіки. Психологію як самостійну науку вивчали в університетах уже в кінці XVIII – на початку XIX ст.

Більш правильно говорити про появу психології як самостійної науки, мені здається, необхідно починати з періоду становлення експериментальної психології, що належить до середини XIX ст.

Але в будь-якому випадку необхідно визнати, що час існування психології як самостійної науки значно менший, на відміну від періоду її розвитку в руслі філософії. Зрозуміло, що цей період неоднорідний, і протягом більше 20-ти століть психологічна наука відчула значні зміни. Змінювались і предмет психології, і зміст психологічних досліджень, і взаємозв'язок психології з іншими науками.

Протягом тривалого часу предметом психології була душа, але в різний час в це поняття вкладався різний зміст.

В епоху античності душа трактувалась як першооснова тіла, за аналогією з поняттям “архе” – першоосновою світу, основною цеглиною, з якої складається все суще. При цьому, головною функцією душі вважалося надання тілу активності, тому що на думку перших учених-психологів, тіло є інертною масою, котру приводить в рух душа. Душа не тільки дає енергію для активності, але і спрямовує її, тобто душа керує поведінкою людини. Поступово до функцій душі додали пізнання, і таким чином до дослідження активності додали вивчення етапів пізнання, котре незабаром стає однією з найважливіших проблем психологічної науки.

В епоху Середньовіччя душа була предметом вивчення передусім для богослов'я, що суттєво звужувало можливості її наукового пізнання. Тому, хоч формально предмет психологічної науки не змінився, фактично в галузь дослідження в той час входило вивчення видів активності тіла і особливостей пізнання, насамперед, чуттєвого пізнання світу. Регулятивна функція, вольова поведінка, логічне мислення вважалося прерогативою божественної волі,

боговдохновенної, а не матеріальної душі. Недарма ці аспекти душевного життя не були частинами предмету наукового вивчення в концепціях деїзму і томізму Авіценни, Ф. Аквінського, Ф. Бекона й інших вчених.

У **Новий час** психологія, як і інші науки, позбувається диктату богослов'я. Наука намагається, як і в період античності, стати об'єктивною, раціональною, а не сакральною, тобто заснованою на доказах, на розумі, а не на вірі. Проблема предмету психології знову постала зі всією актуальністю. В цей час було неможливо повністю відмовитися від богословського підходу до розуміння душі. Тому психологія змінює свій предмет, стає наукою про свідомість, тобто про зміст свідомості і шляхи її формування. Це дозволило відділити предмет психології від предмету богослов'я в дослідженнях душі і її функцій.

Але цей перехід призвів до того, що вже у ХУІІІ столітті фактичним предметом психології стали пізнавальні процеси, в той час як поведінка, а також емоційні процеси, особистість і її розвиток не увійшли в цей предмет. Таке обмеження галузі дослідження спочатку мало і позитивне значення, тому що давало психології можливість позбутися сакральності, стати об'єктивною, а згодом і експериментальною наукою.

Це також дало можливість їй відокремитися в самостійну науку, виділити свій предмет, свою галузь дослідження від предмету філософії. З іншого боку, такий підхід починав перешкоджати розвитку психології, і тому вже до середини ХІХ століття він був переглянутий.

Завдяки розвитку біології, в тому числі теорії еволюції Ч. Дарвіна, роботам Г. Спенсера й інших дослідників, психологія не тільки відійшла від філософії, ідентифікувала себе з природознавчими дисциплінами, але й розширила свій предмет, вивівши його «з поля свідомості» в «поле поведінки».

Таким чином, крім пізнавальних процесів у предмет психології були включені поведінка і емоційні процеси. Важливо, що бажання стати об'єктивною наукою не призвело ще до появи нових методів дослідження психіки, тому що до 80-х років ХІХ століття основною залишається інтроспекція.

Важливий етап в розвитку психології пов'язаний з **появою експериментальної лабораторії В.Вундта**, який зробив психологію не тільки самостійною, але і об'єктивною, експериментальною наукою. В той же час асоціативний підхід, на ґрунті якого і побудував свою модель психології В.Вундт, не в стані був пояснити нові факти душевного життя, які були використані при вивченні структури особистості, емоційних переживань, творчої активності людини.

Обмеженим було і застосування тих експериментів і тестів, які існували у психології на початку XX століття.

Це примусило вчених шукати новий предмет і нові методи дослідження психіки. Перші школи, які зародилися в той час (структуралізм, функціоналізм, Вюрцбургська школа), проіснували недовго. Але вони засвідчили, що серед психологів не існує вже єдиної думки про те, що і як повинна вивчати психологія. Так почався період пошуків психології, адекватній новій ситуації і вимогам часу, який отримав назву **періоду методологічної кризи**.

Семінар 1.

Лекція 3. Предмет, завдання і методи історії психології.

План

1. Предмет та завдання історії психології. (дати визначення).
2. Перечислити методи історії психології.
3. Вказати основні чинники розвитку психології

Лекція 4. Психологія стародавнього світу

Предмет психології: душа як джерело активності тіла; функції душі - пізнання й регуляція поведінки.

Методи психології: спеціальних методів немає, використовуються методи інших наук - філософії, медицини, математики - при дослідженні змісту й функцій душі.

Основні досягнення періоду: визначаються **основні проблеми** психології, пов'язані з дослідженням пізнання, активності тіла, способів регуляції поведінки й меж свободи людини

Міфологічний період

Перші уявлення про психічну діяльність людини й тварин з'являються ще в межах **донаукового знання (у міфологічний період)**. У давні часи душа визначалася як оживляюча, віддільна і безсмертна сутність, як **причина індивідуального існування**.

Душа уявлялась як двійник тіла, здатний до самостійного існування. Люди вірили у **метаморфози** (перетворення) предметного світу. Але **душа** при метаморфозах залишається незмінною, вона лише може переходити з одного тіла в інше, близьке за ходом метаморфози. Такий перехід називається **метемпсихозом**, перевтіленням душ. У Індії віра у метемпсихозом розвинулась у вчення про реінкарнацію.

Людина одушевлювала все навколишнє. **Анімізм** - уявлення, згідно з яким душа визнається існуючою у всіх природних тілах, явищах та визначає їхні метаморфози.

Поступово наочний образ душі, характерний для ранніх уявлень, поступається місцем **безтілесній, знеособленій силі**. Ще в межах міфологічної психології завершується **відділення духовного від матеріального**, кожне з яких починає виступати як **деяка самостійна сутність**.

Філософський період (початок)

У **філософській психології** душа виступає вже не як двійник самої людини, а як **безтілесна причина**.

За кілька тисячоліть до н.е. на Сході складаються **великі цивілізації: єгипетська, індійська, китайська**.

Єгипет

У єгипетському «*Пам'ятнику мемфіської теології*» (кінець IV тис. до н.е.) був описаний механізм **психічної діяльності**. Умовою «усякої свідомості» є діяльність **центрального тілесного органа (серця)**. У серце стікаються повідомлення від усіх органів чуття. Із серця виникає свідомість і мова.

Перешкодою для розвитку психологічних стали релігійні забобони, що **забороняли анатомувати тіло**, тому схема організму на той час виглядала фантастично.

У всіх країнах Сходу вирішальне значення приділялося **кровообігу**.

У сер. I тис. до н.е. в Індії й Китаї з'являються **філософські школи**.

Індія

На думку медиків Стародавньої Індії, головним органом психічної діяльності також було **серце**.

Для **Індії** вихідними стали **тексти Вед** (II тис. до н.е.). Загадкова мова Вед відкривала широкий простір для **інтерпретацій**.

Проблема душі обговорювалася насамперед як **етична** з погляду **правильної поведінки, удосконалення особистості, досягнення блаженства**.

Буддизм заперечував душу як особливу сутність: психічне - потік неповторних станів, що змінюють один одний.

У школі **Веданти** стверджувалося, що справжнє **Я** - це не тлінне тіло, не суб'єкт як носій вражень у стані бадьорості чи уві сні, а особлива **інтуїтивна свідомість**. У ньому суб'єкт і об'єкт, зовнішнє і внутрішнє не розрізняються. Божественна природа душі прихована за потоком чуттєвих сприймань і тілесних прагнень. Позбутися їх вона може шляхом пізнання й строгої моральної дисципліни.

У **Веданті** описували **дві форми сприймання**:

- 1) невизначене - чисто сенсорне, що дає безпосереднє враження про предмет при його контакті з органом чуття;
- 2) визначене - розчленоване, втілене в мовленні.

Йога вчила, що для досягнення істинного пізнання необхідно подолати всі види психічної діяльності, що затьмарюють це пізнання. Йога виробила **систему прийомів** (так званий **восьмирічний шлях**) для тілесної та психічної саморегуляції.

Велике місце займало **питання про ілюзії сприймання**. У **буддизмі** реальне й ілюзорне сприйняття не розрізнялися. У школі **Міманса** вважали, що реальність або ілюзорність образу залежить від відносин між органом і зовнішнім об'єктом. Якщо відносини між органом і зовнішнім об'єктом з якихось причин спотворюються, сприймання стає ілюзорним.

Матеріалістичне вчення **Локаяти** відкинуло поняття про **Я** як самостійну сутність: органи чуття нам нічого не говорять про **Я**.

Китай

У китайських **медичних джерелах** («**Книга про внутрішнє**», VIII ст. до н.е.) головним органом також уважається **серце**, а за основу життєвих процесів приймається повітряноподібне начало – **енергія ци**. Ци виконує психічні функції (дає людині **мовлення й мислення**). Думки локалізувалися у **серці**, почуття - у **печінці**.

Вчення про темпераменти. Індивідуальні відмінностей між людьми пояснювалися **гуморальними особливостями**.

В основі темпераменту лежать **три елементи**:

- повітряноподібне начало (у китайців ци);
- жовч (іноді кров);
- слиз.

Залежно від переваги одного з елементів китайської медицини виділили кілька **типів людей**.

Філософські школи, що склалися біля сер. I тис. н.е. у Китаї, відзначаються **етичною спрямованістю**.

Даосизм. В уявленні про «дао» закарбувалася ідея **загальної закономірності**, що править землею і небом, усім, що відбувається у світі. Людині пропонується певний спосіб поведінки стосовно дао, а саме **недіяння** (у-вей). Недіяння являє собою такий внутрішній стан, за якого особистість безумовно приймає те, що відбувається, толерантно ставиться до поведінки інших людей, дозволяє подіям розгортатися якнайбільш природно, намагається сприймати світ таким, яким він є, а не таким, яким, на її думку, він має бути. Даосизм вимагав досягти шлях світового процесу з метою слідувати йому.

Конфуціанство мало іншу спрямованість: роздуми про **традиції, звичаї**. Дао для нього - це сила, що діє у **моральному спілкуванні** людей. Конфуціанством була поставлена **проблема співвідношення вродженого й набутого** у людській психології.

Засновник школи **Конфуцій** учив, що знання й психічні якості є вродженими. Людина по природі добра, псують її зовнішні обставини.

Фань Чжень. Йому належить **твір про знищуваність духу**. Психіка, будучи функцією матеріального тіла, невіддільна від нього: «Тіло - це матерія духу; дух - це функція тіла... *Дух для матерії є те саме, що гострота для ножа... Назва «гострота» не є ніж. Назва «ніж» не є гострота. Природно, що без гостроти немає ножа, а без ножа немає гостроти.* [Ніхто] не чув, [щоб] ніж зникав, а гострота існувала. Хіба [можна] допустити, що тіло вмирає, а дух [продовжує] існувати?».

Антична психологія

У Стародавній Греції психологія **з'явилася на межі VII-VI ст. до н.е.**

В VI ст. до н.е. було подолано **анімізм**. Його змінило вчення про загальну одушевленість світу – **гілозоїзм**, у якому **природа осмислювалася як єдине матеріальне ціле, наділене життям**.

На погляди давньогрецьких учених вплинули різноманітні філософські й психологічні концепції Індії, зокрема вчення про те, що найважливішою

властивістю життя є **дихання**. Стародавні греки називали душу словом "**псюхе**" (грец. дихання, душа), що і дало ім'я нашій науці.

Вже в період античності серед психологів **не було єдиної точки зору** на природу й функції психіки. Саме в античності **були сформульовані основні питання психологічної науки**.

Етапи розвитку античної психології

- 1) зародження й становлення психології (VII-IV ст. до н.е.);
- 2) період класичної грецької науки (III-II ст. до н.е.);
- 3) період еллінізму (II в. до н.е. - III-IV ст. н.е.)

Зародження й становлення античної психології (VII-IV ст. до н.е.)

В VII-IV ст. вважалося, що душа людини й душі інших живих істот мають лише кількісні відмінності. Людина, як будь-яка жива істота, підпорядковується тим самим законам, що й усе в природі.

Мислителі VII-V ст. до н.е. висловили ідею, душа, як і все у світі, має **матеріальну першооснову**. Це той елемент, без якого вона не може існувати. Такою першоосновою вважали воду, повітря, вогонь та ін.

Пізніше з'явилася ідея, що конкретний матеріальний об'єкт не може бути першоосновою.

Матеріалістична теорія Демокріта (V-IV ст. до н.е.). Світ складається із **множини** дрібних, невидимих часток - **атомів**, що рухаються у порожнечі. Тіло складається з важких і малорухомих атомів. Душа складається з **найбільш легких і рухливих атомів** - атомів вогню. Душа - **матеріальна й смертна** - після смерті тіла вона також розсипається.

У цей же час виникли й **перші теорії пізнання**, у яких перевага віддавалася емпіричному знанню.

Учені вперше стали замислюватися над тим, як же відбувається побудова **образу світу**, який процес - **відчуття чи мислення** - є провідним і наскільки побудована людиною картина світу збігається з реальною.

Демокріту належить одне з перших формулювань **принципу детермінізму**: усе у світі є причинно зумовленим, всі події виникають не просто так, випадково, а за певним законом, хоча ми не завжди цю причину можемо встановити.

Геракліт: усе в світі діє за певними законами, за Логосом, який і є головною керуючою силою. Логос пояснює й взаємозв'язок між різними епізодами в житті людей.

Ідея Логосу (*Геракліт*) і ідея про загальну причинну обумовленість (*Демокріт*) стала дуже важливим фактором перетворення психології в науку.

Класична грецька психологія (III-II ст. до н.е.) - час розквіту античної психології.

Представники: Сократ, Платон, Арістотель.

З'явилися **перші розгорнуті концепції психічного**, сформульовані *Платоном* і *Арістотелем*.

Почалося дослідження тих **якісних відмінностей**, які властиві тільки душі людини і яким немає у інших живих істот.

Виникла ідея про те, що душа - джерело не тільки активності, але й **розуму й моральності** (*Сократ*). **Розум, моральність розумілися як продукти культурного розвитку**, як результат духовної роботи народу в цілому.

Психологічні концепції в цей період перейшли від матеріалістичної орієнтації до **ідеалістичної**.

Ідеалістична психологія Платона. Душа людини **нематеріальна і вічна**. Людина поводиться так чи інакше не через якісь матеріальні причини, а через те, що **нею рухає ідея**.

Якийсь час (до народження) душа перебуває серед божественних сутностей, у світі ідей. Періодично вона вселяється в тіло (і перебуває в ньому, як у своїй в'язниці), зберігаючи спогади про перебування у світі ідей.

Сама душа про це чітко не пам'ятає, зберігаючи лише неясне прагнення до ідеального.

Проблема пізнання у психології Платона. Відчуття дають нам знання тільки про одиничні речі, знання ж про загальне (істинні знання) мають бути вродженими, даними нам разом з нашою безсмертною душею. Неможливо вивести наявність у душі людини **загальних понять** («прекрасне», «благо», «трикутник», «коло» і т.п.) із простого узагальнення чуттєвого досвіду індивіда, бо людина у житті ніколи не має справи з абсолютно правильними, «ідеальними» трикутниками або абсолютно прекрасними сутностями.

Учитель Платона - **Сократ** - вчив, що можна спонукати душу пригадати те, що вона знала до народження, перебуваючи у світі ідей. Він був автором методу бесіди (**майевтики**), що приводить до пригадування душею наявних у ній ідей.

Душа у філософській концепції Арістотеля. Крайності матеріалізму й ідеалізму, які були представлені у творчості Демокріта й Платона, спробував зняти **Арістотель** (384—322 до н.е.).

На його думку, окремо від матеріального світу не існує ніякого особливого світу ідей як **зразків речей**, бо **форми невіддільні від матерії**.

Арістотель визначав душу як одну з **форм** живого тіла. Арістотель розуміє душу як функцію тіла. І таких функцій у живого тіла три (три душі).

1. **рослинна душа** (властива рослинам) відповідає за ріст, харчування й розмноження.
2. **тваринна душа** (існує у тварин, поряд із рослинною) забезпечує їхнє переміщення в просторі, їх відчуття, сприймання, елементарну пам'ять і уяву.
3. **розумна душа** - психічні функції, які властиві тільки людині. Це розум (логічне мислення) і воля.

Ці функції не є функціями живого одушевленого тіла, **ці функції - прояв божественного розуму й божественної волі** в людині й тому **вони безсмертні й можуть бути відділені від тіла**.

Арістотель увів поняття **асоціацій**, які є важливим механізмом переробки знань. За допомогою асоціацій відбувається порівняння й узагальнення чуттєвих вражень.

Види асоціацій: 1) за схожістю; 2) за контрастом; 3) за суміжністю у просторі й часі.

Арістотелю належить також поняття про **катарсис**. Він вважає, що емоції роблять людину невільною - залежною від зовнішнього світу, від ситуації. Емоційну напругу неможливо побороти, якщо вона уже наступила, але можна очиститися від неї. Це очищення (**розрядку**) можна викликати спеціально, і роль мистецтва якраз і полягає у такому катарсисі.

Психологія періоду еллінізму (II в. до н.е. - III-IV ст. н.е.)

Філософсько-психологічні школи еллінізму: епікурейці (Епікур, Лукрецій Кар), стоїки (Зенон і Хрїзіпп, Сенека, Цїцерон, Марк Аврелій), кїніки (Дїюген), платонїки.

У цей час не виникло принципово нових підходів до психїки, бїльшїсть шкїл **модифїкували** погляди, висловленї вченими у попереднї періоди.

Перїод еллінізму відрїзняється від попереднього перевагою **практичних інтересів**, пов'язаних з аналізом **причин учинків людини**, способів подолання труднощів і проблем, що встають перед нею. Найважливішими для психологїї стає **проблема етичного, морального розвитку** й критерїїв оцїнки моральної особистостї.

Дві протилежнї позицїї у розробцї етичних норм:

1. **стоїки**: людина має підкорятися **зовнішнім правилам**, законам суспільства;
2. **епікурейці**: людина має діяти відповідно лише до власних уявлень про добро й зло, власних бажань і норм.

Кініки доводили, що людина має звільнитися від усього, що заважає їй здобути незалежність **від досягнень суспільства, цивілізації**. Людина також має **звільнитися від сорому**, не має соромитися порушення моральних заборон, своєї неграмотності й взагалі не має залежати від тих знань, які винайшли до неї. Позиція кініків демонструвала, що особиста свобода не може стати свободою **від усього**, без усвідомлення її цілей.

Проблема регуляції поведінки. *Епікур* доводив, що у своїй активності людина прагне до того, що приносить їй **задоволення**, і уникає того, що приносить невдоволення.

Стоїки розділили **зовнішню й внутрішню свободу**.

Зовнішньої свободи фактично не існує, тому що людина не вільна у виборі своєї долі - місця народження, хвороб, смерті й т.д.

Внутрішня свобода - це свобода розуму, який усвідомлює обмеженість зовнішнього, долі, так само як і безмежність інтелектуальних можливостей людини у її осягненні світу, себе й суспільства. Свобода можлива тільки на основі розуму.

Закінчився період еллінізму у III-IV ст. коли, нова релігія (християнство) почала домінувати над науковими концепціями й став повертатися сакральний підхід до знань, які розглядалися не з точки зору їх доказовості, а з точки зору віри або невіри. Наставав період Середньовіччя.

Семінар 2.

Лекція 4. Психологія стародавнього світу

План

1. Дати відповідь , що говорить школа Веданти про форми сприйняття ?
2. Назвати, які три елементи лежать в основі темпераменту, на думку Китайської школи?
3. Розповісти про ідеалістичну психологію Платона

Лекція 5. Дослідження видатних психологів в історії психології

- У своїх філософських роботах Ібн-Сіна розробляв вчення, яке отримало назву «теорія двох істин», де обґрунтовувалось існування двох незалежно існуючих істин (які існують як дві паралельні прямі) – це істина знання та істина віри. Відповідно до цього формується два учення про душу – релігійно-філософське та природничо-наукове.
- Був одним із перших дослідників вікової психофізіології (вивчав зв'язок між фізичним розвитком організму і його психологічними особливостями на різних вікових етапах). Йому належить цікава вікова періодизація розвитку людини, яка складається з 4 основних періодів:
- **Вік "зростання" ("юність")**, що включає дитинство, підлітковий вік, період отроцтва і статевого дозрівання, юнацтво. Він охоплює період від народження людини до 30 років.
- **Вік "зупинки зростання" ("молодість")** - від 30 до 40 років.
- **Вік "зниження при збереженні частини сил" ("зрілості")** - від 40 до 60 років.
- **Вік "занепаду при ослабінні сил" ("старість")** - від 60 років до кінця життя.
- Вважав, що можна регулювати внутрішні психічні стани людини шляхом впливу на її зовнішню поведінку. Розглядав афекти як сили, що оживляють внутрішнє життя людини, виконують регулятивну функцію, визначають дії і вчинки людини. Так, в процесі виховання, змінюючи чуттєву сферу дитини, дорослі забезпечують цілеспрямовану дію на динаміку фізіологічних процесів у його організмі, формуючи таким чином його натуру.

У вивченні афектів Ібн Сіна використовував метод експерименту. Згідно відомостям, що дійшли до нас, він визначив душевну причину тілесного виснаження хлопця по пульсу. По суті, це був перший в історії психології випадок психодіагностики, що передбачив асоціативний експеримент, детектор брехні і інші прийоми вивчення емоційного стану за показниками вегетативної сфери.

Ібн Сіна провів ще один цікаве дослідження: двом баранам давали рівну по кількості і якості їжу, але одного тримали в нормальних умовах, а іншого - в безпосередній близькості від вовка, що знаходився на прив'язі. Не дивлячись на однакову їжу, другий баран незабаром загинув. Так був виявлений і описаний процес впливу емоцій на соматичний стан, що стало

початком виникнення вчення про психофізіологічні особливості емоційних станів.

- Робить висновок про те, що джерелом психіки людини є мозок. Спостереження за порушеннями, викликаними пораненнями мозку, дозволили дати точніше визначення його зв'язку з процесами відчуття і мислення. У "Каноні" Ібн Сіна говорить про локалізацію різних душевних сил (здібностей душі) в різних частинах мозку: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять пов'язані з переднім шлуночком мозку, рухові здібності - із заднім, мислення - з середнім. На цій підставі був зроблений висновок про те, що духовні сили не існують самі по собі, а потребують конкретного тілесного органу.

Ібн-Рушд (Аверроес) – 1126-1198. Сучасники говорили, що Арістотель пояснив природу, а Аверроес – Арістотеля.

Основні тези:

- Заперечував безсмертя індивідуальної душі, тому його вчення жорстоко переслідувалося як мусульманською, так і християнською вірами.
- Він по-своєму прокоментував вчення Арістотеля, підкресливши поділ душі і розуму. Під душею розумілись функції, які є невіддільними від організму (насамперед - чутливість). Вони необхідні для діяльності розуму, нерозривно пов'язані з тілом, але і зникають разом із ним. Розум є божественним, входить в індивідуальну душу, як сонце посилає промені органам зору. Після смерті індивідуальної душі, «сліди», залишені божественним розумом відокремлюються й продовжують існувати як момент універсального розуму, властивого всьому людському роду.
- Вважав, що божественний Розум лише ініціює в людині Рух, появу думки. Це передбачало рівність людей за інтелектуальними здібностями. Вроджена здібність людей до мислення притаманна кожній людині, але вона потенційна. Для їх актуалізації, усвідомлення необхідні певні умови – пізнавальна мотивація, зовнішні враження, гарні вчителя.
- Вивчав особливості зору (довів, що частиною зору, яка відчуває, є не кришталік, а сітчаста оболонка).

Ібн-аль-Хайсам (Альгазена) - 965-1039. Видатний дослідник природи середньовіччя відомий не лише як коментатор учень Арістотеля, Евкліда, Галена, але і конкретною розробкою одного з механізмів психічного життя – зорового відчуття (бінокулярний зір, зміщення кольорів, контраст).

- У кожному зоровому акті він розрізняв, з одного боку, безпосередній афект відображення зовнішнього впливу, а іншого боку – роботу розуму, що приєднується до цього ефекту, завдяки якому встановлюється подібність і розходження видимих об'єктів.
- Зазначав, що для повного сприйняття об'єктів необхідний рух очей – переміщення зорових вісей.
- Проаналізував залежність зорового сприйняття від його тривалості. Помітив, що при короткочасному пред'явленні можуть бути правильно сприйняті лише знайомі об'єкти, зробив висновок: умовою виникнення зорового образу є не тільки безпосередні впливи світлових подразників, але й сліди колишніх вражень, що зберігаються в нервовій системі.

4. Психологічні погляди Бернардіно Телезіо

Бернардіно Телезіо (1509-1588). Учення Б.Телезіо відносять до натуфілософських систем епохи Ренесансу. Заснував поблизу Неаполя природно-наукове суспільство. У коло наукових інтересів Б. Телезіо входило вивчення про рушійні сили розвитку. Вважав, що боротьба протилежних сил є рушійною силою будь-якого розвитку.

Крім того, вважав, що збереження досягнутого стану є головною метою природи. Таким чином, можна стверджувати, що ідея гомеостазу вперше з'явилась у працях Телезіо. Закону самозбереження підкорюється й розвиток психіки, а розум та емоції регулюють цей процес. При цьому позитивні емоції спричинюють силу душі, а негативні емоції заважають її самозбереженню. Розум оцінює цю ситуацію й сприяє успішній адаптації.

5. Внесок Нікколо Макіавеллі у розвиток психологічного знання

Нікколо Макіавеллі (1469-1527) видатний італійський діяч, філософ та історик. Основними працями Н. Макіавеллі є «Роздуми про першу декаду Тіта Левія» (1520) й «Государ» (1532), де він обґрунтовував власну концепцію управління людьми. Його праці особливо цікаві у рамках таких напрямів як «Соціальна психологія», «Психологія управління», «Політична психологія» та ін.

У своїх працях приділяв увагу аналізу процесу завоювання та утримання влади у державі. Вважається, що Макіавеллі належить перша спроба соціально-політичного аналізу низки держав, що призвело до виявлення певних закономірностей державного устрою.

Макіавеллі вважав, що такі почуття як дружба, любов, благородство, відданість можна продавати та купувати як будь-які інші речі. Людина,

особливо правитель, повинен знати, що більшість людей цінують майно, гроші, багатство й поважають, перш за все, силу, яка навіює страх.

Якщо государ бажає тримати у покорі підданих він не повинен реагувати на звинувачення у жорстокості. Здійснивши декілька розправ правитель проявляє більше милосердя, ніж ті, хто потурає вимогам людей, оскільки це, на думку Макіавеллі, спричинює безпорядок, грабіж та вбивства. Тому такий хаос зумовлює численні страждання, на відміну від локальних розправ над певними особистостями.

У психології також введено термін «макіавелізм», що означає прагнення людини маніпулювати іншими задля власної вигоди. У психології поняття «макіавелізм» почали застосовувати американські психологи Р. Крісті і Ф.Гейз, що розробили спеціальну «Шкалу макіавеллізму».

Сенс поняття полягає в трьох ключових психологічних складових (чинниках):

1. Поведінка. Використання маніпулятивної техніки в процесі міжособистісної взаємодії. Важливо відзначити, що макіавелліст маніпулює завжди усвідомлено з метою досягнення вигоди для себе, застосовуючи витончену техніку лестощів, обману, підкупу та ін.
2. Відношення. Цинічне відношення до інших людей як до слабких і залежних від соціального тиску. Макіавеллісти відносяться до інших людей з підозрінням, емоційно відчужено, орієнтуючись не на партнера, а на свою вигоду, якою вони можуть отримати через нього. Тобто в процесі маніпуляції партнер по взаємодії виступає для макіавелліста не більше ніж інструмент, завдяки якому можна досягти бажаного результату.
3. Ігнорування соціальної моралі, коли вона заважає досягти бажаного результату.

Основоположником вивчення проблеми макіавеллізму у вітчизняній психології слід рахувати В.В. Знакова. На його думку, макіавелліст — це «суб'єкт, який маніпулює іншими на основі кредо, певних життєвих принципів, які служать йому виправданням маніпулятивної поведінки». Знаків перший перевів і апробовував найбільш поширену методику діагностики макіавеллізму MACH IV.

Семінар 3.

Лекція 5. Дослідження видатних психологів в історії психології

План

1. Дати визначення терміну «маккіавелізм», та розповісти, в чому полягає сенс «Шкали макіавеллізму».
2. Дати визначення термінам «Лезо Оккама», «бритва», що придумав Вільям Оккам.
3. Розповісти про погляди Хуана Луїса Вівеса в історії психології